

Worden werklozen eerder gedagvaard?

Harrie Timmerman en Tom van der Zee*

Summary

The influence of being unemployed on the decision of the Public Prosecutor

In the Netherlands, the Public Prosecutor has three alternatives when the police present a case to him. He can dismiss the case, he can offer a transaction (the offender has to pay a fine without being convicted by the judge) or he can take it to court. Previous research showed that unemployed persons are strongly overrepresented in court. It appeared that 70% of the cases concerned unemployed suspects, whereas 18% of the population is unemployed. The present project concerns the question whether this is because the unemployed commit more crimes than the employed, or because a selection takes place at the level of the prosecutor to the disadvantage of the unemployed. A thousand cases were studied in order to answer the question. The results show, that the large number of unemployed can be explained by the following three factors:

- 1. unemployed persons are overrepresented in the cases before the Public Prosecutor as well, although not as strongly as in court;*
- 2. unemployed persons are, on the average, more often recidivist, naturally resulting more often in a summons;*
- 3. unemployed persons appear to have ignored the transactional offer of the Public Prosecutor, which also results more often in a summons.*

Consequently, there does not appear to be a selective policy against unemployed persons.

* Met dank aan prof.dr. R.W. Jongman en drs. G. Kannegieter voor hun kritische opmerkingen bij de eerste twee versies van dit artikel. R.D. Schotel wordt bedankt voor zijn gestoei met de computer.

1. Inleiding

De rechtspraak in de westerse landen heeft een goede naam. De onafhankelijkheid van de rechter garandeert ons dat een ieder gelijk behandeld wordt. Althans dat is het beeld in de publieke opinie. Zij die onderzoek op het terrein van straftoepassing en straftoemeting hebben gedaan, weten dat op elk niveau (politie, Openbaar Ministerie en de rechtbank) factoren een rol spelen die met het strafbare feit op zich niets te maken hebben. Zo blijkt dat etnische minderheden strenger aangepakt worden dan autochtonen, sociale klasse van invloed is op de straf, werklozen eerder een gevangenisstraf krijgen dan werkenden, vrouwen soepeler behandeld worden als ze een licht vergrijp hebben begaan en zwaarder worden gestraft dan wel vaker psychisch gestoord worden verklaard indien ze een ernstig feit hebben gepleegd.

Wij waren dan ook niet verbaasd toen uit een tweetal onderzoeken, waarin de vraag centraal stond of het werkloos zijn van de verdachte van invloed is op het vonnis van de rechter, bleek dat het aantal werklozen dat voor de rechter kwam in vergelijking met werkenden gedurende de laatste jaren drastisch was gestegen. Zo bleek uit een onderzoek van Kannegieter (1983) dat in de periode 1971-1977 van de mannelijke verdachten die voor de rechter moesten verschijnen voor een eenvoudige diefstal, het percentage werklozen is gestegen van 16 naar 48. In 1985 bleek dit percentage in het hofessort Leeuwarden opgelopen te zijn naar 73,2 (Kannegieter & Strikwerda, 1987). Gegeven het feit dat in de onderzochte regio in dat laatste jaar 18% van de beroepsbevolking werkloos was, kwamen wij tot de conclusie dat werklozen wel erg sterk oververtegenwoordigd waren in de rechtszaal.

Dit gegeven was voor ons aanleiding om een onderzoek te starten, waarin als onderzoeksvraag centraal staat of het hoge percentage werklozen dat voor de rechter verschijnt, een correcte afspiegeling van de werkelijkheid is of dat – zoals uit onderzoek is gebleken – er op het Openbaar Ministerie een selectie plaatsvindt die in het voordeel van werkenden uitvalt (zie b.v. Van Straelen, 1981; Paulides, 1984). Het Openbaar Ministerie bepaalt immers of een door de politie bij haar aangebrachte zaak zal worden voorgelegd aan de rechter.

2. Het Openbaar Ministerie

Alvorens een beschrijving te geven van de onderzoeksopzet lijkt het ons nuttig enige woorden te wijden aan de taak die het Openbaar Ministerie (OM) heeft in het Nederlands strafrechtstelsel. Het OM bepaalt op welke wijze strafzaken, die door de politie middels een proces-verbaal zijn aangemeld, worden af-

gehandeld. Het OM kan zaken voorleggen aan de rechter (dagvaarden) of beslissen om niet te vervolgen. Het afzien van verdere vervolging kan op twee manieren geschieden, namelijk door (on)voorwaardelijk te seponeren of door het doen van een transactie-aanbod. Deze beslissingen worden genomen door de Officier van Justitie (OvJ).

A – Seponeren

Seponering houdt in dat de OvJ afziet van strafvervolging. Aan een sepot kunnen door de OvJ voorwaarden worden verbonden als het opleggen van een proeftijd, het betalen van schadevergoeding of het zoeken van hulp voor bijvoorbeeld drugsverslaving. De zaak is daarmee voor de verdachte afgedaan. Er zijn twee soorten sepot, te weten technische sepot en beleidssepot.

Onder een technisch sepot wordt verstaan dat er op juridisch-technische gronden niet tot vervolging kan worden overgegaan, omdat een rechter op grond van het voorhanden zijnde materiaal tot vrijspraak of niet ontvankelijk verklaren van de aanklacht zal besluiten. De meest voorkomende technische reden is dat er onvoldoende bewijs voorhanden is om de verdachte door de rechter veroordeeld te krijgen. Andere technische redenen zijn: iemand is ten onrechte als verdachte aangemerkt, de verdachte is overleden, het gepleegde feit is niet strafbaar, etc. (voor een volledig overzicht zie: CBS, 1984).

De motivatie voor een beleidssepot is neergelegd in artikel 167 lid 2 Wetboek van Strafvordering, en luidt: 'Van vervolging kan worden afgezien op gronden aan het algemeen belang ontleend'. Hierbij moeten wij denken aan een afweging van de kosten die een veroordeling door de rechter met zich meebrengt met de ernst van het feit, de persoon van de verdachte of het beleid van het OM (hieronder valt bijvoorbeeld het feit dat gebruikers van soft drugs niet vervolgd worden). Van de in totaal 27 redenen (CBS, 1984) noemen wij hier een aantal dat relatief vaak voorkomt, te weten:

- recente bestraffing: de persoon is onlangs bestraft en het nieuwe feit zou deze straf niet beïnvloeden;
- gering feit: bijvoorbeeld er is zo weinig schade dat vervolging onevenredig zwaar is;
- verhouding tot de benadeelde geregeld: schaderegeling met slachtoffer getroffen;
- oud feit: het feit is zolang geleden gepleegd dat, hoewel de verjaringstermijn nog niet is verstreken, het niet opportuun wordt geacht om nu nog te vervolgen;
- beperkte kring: vervolging van de dader zal de bestaande relatie tussen hem en het slachtoffer geen goed doen (bijv. bij echtelijke en burenruzies);

- medeschuld benadeelde: het slachtoffer is medeverantwoordelijk voor het gepleegde feit (bijv. caféruzijs).

B – Transigeren

Sinds mei 1983 wordt in artikel 74 Wetboek van Strafrecht aan de OvJ de bevoegdheid verleend om aan de verdachte een transactie-aanbod te doen voor die misdrijven waarvoor een maximale gevangenisstraf van zes jaar kan worden geëist. In ruil voor het afzien van verdere vervolging kan de OvJ de verdachte een aantal voorwaarden opleggen. Betaling van een geldsom aan de staat en vergoeding van de schade aan het slachtoffer zijn de voorwaarden die het meest gesteld worden.

Een verdachte heeft het recht om niet op het transactie-aanbod in te gaan. De OvJ zal dan in de regel de zaak voor de rechter brengen, normaliter volgt dan een veroordeling tot een iets hogere boete (hiervoor zijn normen ontwikkeld, zie: Kommer et. al., 1986).

Het aantal transacties is in Nederland in de periode 1983-1985 sterk toegenomen, namelijk van 12.100 naar 20.800, terwijl in dezelfde periode het aantal beleidssepots navenant afnam van 55.700 naar 46.200 (Sociaal en Cultureel Rapport, 1986).

3. Doel en opzet van het onderzoek

Doel van dit onderzoek is om na te gaan hoe het komt dat zoveel meer werklozen voor de rechter verschijnen dan werkenden. In principe zijn drie redeneringen mogelijk waardoor dit verschijnsel verklaard kan worden:

1. Meer werklozen dan werkenden plegen delicten, de geconstateerde verhouding vormt een correcte afspiegeling van de werkelijkheid.
2. Op het OM vindt een selectie plaats die ten nadele van werklozen uitvalt. In principe zijn er drie mogelijke oorzaken denkbaar voor deze selectie. In de *eerste* plaats is het mogelijk dat werkenden minder voldoen aan de juridische criteria die gehanteerd worden om een zaak voor te leiden. Zo zou het bijvoorbeeld kunnen zijn dat werkenden minder ernstige delicten hebben gepleegd, vaker first offender zijn of minder vaak in een proeftijd het delict hebben gepleegd. In de *tweede* plaats kan bij het OM de verwachting leven dat in werkloosheid een aandrijvende kracht voor de criminaliteit zit; daarvoor zou het OM minder geneigd zijn hen te seponeren of te transigeren. Als *derde* mogelijkheid kan genoemd worden dat men de werkenden wil ontzien. Zou een werkende veroordeeld worden door de rechter, dan bestaat er

een grote kans dat hij/zij ook de baan verliest. De werkende verdachte zou dan dubbel gestraft worden; om dat te voorkomen worden minder werkenden gedagvaard.

3. Werklozen zijn gemiddeld genomen minder in staat, gezien hun slechte financiële positie, op de aangeboden transactie in te gaan. Aangezien dan dagvaarding voor de rechter volgt, komen relatief meer werklozen voor de rechter.

Om te onderzoeken of werkloosheid van de verdachte van invloed is op de beslissing van de OvJ om de zaak al dan niet voor de rechter te brengen, hebben wij twee categorieën verdachten nodig. Namelijk een categorie die door de OvJ is gedagvaard en een categorie die door de OvJ zelf is afgehandeld middels een sepot of een transactie-aanbod.

De eerste categorie hebben wij gehaald uit het in 1985 uitgevoerd onderzoek van Kannegieter en Strikwerda (gepubliceerd in 1987); een studie die, zoals uit de inleiding blijkt, de directe aanleiding voor ons onderzoek is geweest. Dat onderzoek had tot doel te achterhalen of werkloosheid van de verdachte van invloed is op het vonnis van de rechter.

Om een vergelijking tussen werkenden en werklozen mogelijk te maken, hadden de onderzoekers zich een aantal beperkingen opgelegd met betrekking tot de steekproeftrekking. Onderzocht werden strafzaken betreffend eenvoudige mishandeling, diefstal en vernieling (artikelen 300 lid 1; 310, 311 lid 4 en 5 en 350 van het WvS) van volwassen Nederlandse mannen, die in 1985 in de drie noordelijke provincies zijn afgedaan door de politierechter. Van deze zaken werden zowel de gegevens uit de dossiers (personalia, strafrechtelijk verleden van de verdachte en de delictsgegevens) als de gegevens die tijdens de rechtzitting aan de orde kwamen in het onderzoek opgenomen.

Op deze wijze zijn gegevens verzameld van 608 verdachten inzake een (relatief licht) vermogensmisdrijf, eenvoudige mishandeling en vernieling. In het onderstaand overzicht staat per type delict vermeld wat de 'arbeidspositie' van de verdachten was.

	totaal N=608	mishandeling N=146	vernieling N=111	diefstal N=351
werkend	27.1%	41.1%	31.5%	19.9%
werkloos	63.2%	46.6%	53.2%	73.2%
studerend	3.1%	2.1%	5.4%	2.8%
onbekend	6.6%	10.3%	9.9%	4.0%

Voor elk type misdrijf geldt dat meer werklozen dan werkenden voor de politierechter moeten verschijnen, bij mishandeling is het verschil echter klein, bij vernieling ligt de verhouding op circa 3:5 en bij diefstal is dit bijna 1:4.

Voor de tweede categorie, i.c. verdachten die door de OvJ zijn geseponneerd of getransigeerd, hebben wij een nieuwe steekproef moeten trekken. Vanzelfsprekend zijn daarbij dezelfde criteria gebruikt als in het hierboven beschreven onderzoek. Ook in deze steekproef gaat het dus om verdachten die:

- a. van het mannelijk geslacht zijn;
- b. de Nederlandse nationaliteit bezitten;
- c. ouder dan 18 jaar zijn;
- d. in 1985 in het hofressort Leeuwarden zijn afgehandeld;
- e. een diefstal, mishandeling of vernieling hebben gepleegd.¹

Omdat een sepot op technische gronden alleen wordt gegeven indien daar op grond van juridisch technische feiten aanleiding voor is, hebben wij besloten dit type sepot niet in het onderzoek op te nemen. Immers, werkloosheid van de verdachte kan een dergelijke beslissing niet beïnvloeden.

Om over voldoende aantallen te beschikken, zodat een vergelijking mogelijk is, werd besloten om van 1000 zaken gegevens te verzamelen. Op de arrondissementsparketten van Groningen, Leeuwarden en Assen werden uit deze zaken over de volgende onderwerpen gegevens verzameld:

- a. misdrijf: aard en omstandigheden, ernst;
- b. dader: personalia, sociale positie, recidive, problemen;
- c. slachtoffer: bekende persoon, onbekende persoon of instelling;
- d. afhandeling: sepot of transactie, voorwaarden.

Om te onderzoeken welke van de drie door ons genoemde redeneringen kan verklaren waarom relatief veel werklozen voor de rechter moeten verschijnen, hebben wij onder andere gebruik gemaakt van de zogenaamde opsplitsingstechniek (Blalock, 1979). Met behulp van deze techniek kan op inzichtelijke wijze worden nagegaan of, indien meerdere variabelen van invloed zijn op de afhankelijke variabele, een variabele een zelfstandig verband heeft met deze afhankelijke variabele (in dit onderzoek de beslissing van de OvJ).

Met behulp van de Chi²-toets zal worden bepaald of gevonden verschillen statistisch significant zijn. Normaliter zal als significantieniveau de 5%-grens worden aangehouden, behalve bij het verband tussen werk enerzijds en recidive en beslissing van het OM anderzijds. Op grond van onderzoek (Kannegieter, 1983 en Jongman, 1978) is bekend dat deze variabelen met elkaar samenhangen; daarom kan hier als significantieniveau de 10%-grens worden aangehouden.

4. De resultaten

In totaal zijn van 1001 zaken gegevens uit de strafdossiers overgenomen, in 33,8% van de zaken had de verdachte werk en in 54,6% was de verdachte werkloos (in 7,3% was de verdachte student of scholier en in 4,3% waren geen gegevens bekend). Gezien de onderzoeksvraag werden alleen de werkenden en de werklozen in de steekproef opgenomen. Het overgrote deel van de zaken ligt in de sfeer van de vermogenscriminaliteit (59,3%), dan volgen mishandeling (21,3%) en vernieling (17,9%). De resterende 1,5% had een combinatie van deze delicten gepleegd en werd derhalve niet in de berekeningen opgenomen. Daarnaast werden ook de 64 drugsverslaafden uit de steekproef verwijderd, aangezien deze categorie op twee personen na uit werklozen bestaat en er derhalve geen vergelijking tussen werkenden en werklozen mogelijk is.

Naast deze categorieën verdachten werden, uit de steekproef van hen die wel voor de rechter moesten verschijnen, ook de verdachten verwijderd die niet op het transactie-aanbod van de OvJ zijn ingegaan. Immers, formeel gezien, behoren zij tot de categorie waarvoor de OvJ besloten heeft een transactie-aanbod te doen.

4.1. Het rechtstreekse verband werkloosheid-beslissing OvJ

De centrale vraag in dit onderzoek is of het OM meer zaken van werklozen dan van werkenden doorstuurt naar de rechter. Om deze vraag te kunnen beantwoorden, onderzoeken we eerst per type delict of er minder werklozen geseponeerd of getransigeerd worden dan werkenden.

Uit tabel 1 blijkt dat voor mishandeling er geen significant verschil bestaat tussen werkenden en werklozen met betrekking tot de beslissing van de OvJ.

Tabel 2 laat zien dat ook voor vernieling geldt dat er geen significante verschillen bestaan tussen werkenden en werklozen.

Tabel 1. Verhouding werkend/werkloos voor mishandeling

Mishandeling/	A. Sepot				B. Transactie			
	OM Sepot		rechter		OM trans		rechter	
	N	(%)	N	(%)	N	(%)	N	(%)
werkend	61	58.7	52	48.6	57	58.2	52	48.6
werkloos	43	41.3	55	51.4	41	41.8	55	51.4
	104		107		98		107	
	Chi ² = 2.14, n.s.				Chi ² = 1.88, n.s.			

Tabel 2. Verhouding werkend/werkloos voor vernieling

Vernieling/	A. Sepot				B. Transactie			
	OM Sepot		rechter		OM trans		rechter	
	N	(%)	N	(%)	N	(%)	N	(%)
werkend	32	40.0	24	38.1	34	45.9	24	38.1
werkloos	50	60.0	39	61.9	40	54.1	39	61.9
	82		63		74		63	
	Chi ² = 0.01, n.s.				Chi ² = 0.86, n.s.			

Voor de onderzochte vermogensmisdrijven, zo blijkt uit tabel 3, geldt bij de sepotzaken dat er geen significant verschil tussen werklozen en werkenden is. Echter bij de transactiezaken blijkt dat de werkloze verdachten een significant grotere kans hebben om voor de rechter te moeten verschijnen.

Daarnaast blijkt dat in alle vergelijkingen de werklozen een grotere kans hebben om gedagvaard te worden. Of anders gezegd: de richting van de verschillen is in alle zes gevallen gelijk; ook dit levert een significant verschil op ($p < .02$).

Wat betreft de eerste van de door ons genoemde mogelijke verklaringen voor het grote verschil in aantal werklozen en werkenden dat voor de rechter moet verschijnen kunnen wij het volgende opmerken. Voor een groot deel ligt de verklaring gelegen in het feit dat ook bij het OM meer werklozen dan werkenden door de politie worden aangemeld.

Werk(loosheid) is vanzelfsprekend niet de enige variabele die bepaalt of een verdachte door de OvJ zelf wordt afgehandeld of zal worden gedagvaard. De ernst van het gepleegde feit en de recidive lijst, om een paar voorbeelden te noe-

Tabel 3. Verhouding werkend/werkloos voor diefstal

Diefstal/	A. Sepot				B. Transactie			
	OM Sepot		rechter		OM trans		rechter	
	N	(%)	N	(%)	N	(%)	N	(%)
werkend	60	29.1	52	22.5	91	37.0	52	22.5
werkloos	146	70.9	179	77.5	155	63.0	179	77.5
	206		231		246		231	
	Chi ² = 2.50, n.s.				Chi ² = 11.90, df = 1, $p < .001$			

men, zullen in sterke mate bepalen wat er met een verdachte gebeurt. Het is zelfs mogelijk dat voor de misdrijven waarvan we net gevonden hebben dat werkloosheid niet samenhangt met de beslissing van de OvJ, er toch een verband blijkt te bestaan. Want, stel dat werkenden gemiddeld ernstiger delicten plegen en in het verleden vaker met justitie in aanraking zijn geweest dan zou dat betekenen dat werkenden relatief veel vaker zouden moeten worden gedagvaard. Het hebben van werk zou dan in feite wel van invloed zijn geweest op de beslissing van de OvJ. Om na te gaan of op deze wijze een wel bestaand verband wordt onderdrukt of dat een door ons in eerste instantie wel gevonden verschil op een soortgelijke wijze kan worden verklaard, maken wij gebruik van de opsplitsingstechniek.

4.2. Het gecorrigeerde verband werkloosheid-beslissing OvJ

Ten behoeve van de leesbaarheid van dit artikel zullen wij hier alleen de resultaten presenteren van de opsplitsing voor de transactiezaken bij vermogensmisdrijven², dus daar waar wij in eerste instantie een significant verband vonden tussen werkloosheid en transactie-aanbod. Voor de overige vergelijkingen geldt dat, daar waar een Chi²-berekening mogelijk is, in geen enkel geval een significant verschil werd gevonden. Daarnaast bleek dat, na opsplitsing, van de 34 vergelijkingen er in 19 gevallen meer werkenden en in 15 gevallen meer werklozen werden gedagvaard. Dit verschil is niet significant, de richting echter is wel tegengesteld aan onze verwachting. Dit resultaat betekent dat de OvJ geen rekening houdt met de arbeidspositie van de verdachte wanneer hij besluit een zaak te seponeren of te dagvaarden en dat ditzelfde geldt voor transactiezaken voor de misdrijven mishandeling en vernieling. Wij zullen nu uitgebreider ingaan op het verband werkloosheid-transactie bij vermogenszaken.

Uit tabel 3 blijkt dat, rechtstreeks gemeten, werklozen een grotere kans hebben om voor de rechter te moeten verschijnen en dat werkenden vaker een transactie-aanbod krijgen. Om na te gaan of het werkloos zijn van de verdachte dit verschil kan verklaren, hebben wij onderzocht welke variabelen samenhang vertonen met de beslissing van de OvJ om een transactie aan te bieden en daarnaast ook samenhangen met de variabele werkloosheid.

In tabel 4 worden de variabelen die met elk van deze variabelen samenhangen kort omschreven.

Maar liefst tien variabelen hangen zowel significant samen met de beslissing van de OvJ als met werkloosheid, te weten: laatste straf, tijdsduur tussen opmaken proces-verbaal (pvb) en afhandeling, eerdere veroordelingen, totaal aantal justitiële contacten, soort recidive, hoe lang geleden laatste contact met justitie, proeftijd, eerdere beleidssepots, woonplaats en problemen.

Tabel 4a. Overzicht van de variabelen die significant samenhangen met de transactiebeslissing voor het misdrijf diefstal, geordend naar sterkte van het verband (voor zover noodzakelijk staat tussen haakjes de richting van de verschillen)

Transigeren	Chi ²	p<	phi/Cramer's V
Ernst van de diefstal	154.89	.001	.57
Laatste straf	84.96	.001	.50
Schade	110.46	.001	.48
Tijd tussen pvb en afhandeling	84.42	.001	.42
Eerdere veroordelingen	67.41	.001	.37
Eerdere transacties	59.66	.001	.35
Aantal gepleegde misdrijven	44.29	.001	.30
Aantal gekwalificeerde diefstallen	20.76	.001	.28
Totaal aantal just. contacten	35.77	.001	.27
Soort recidive	22.84	.001	.25
Aantal eenvoudige diefstallen	15.37	.001	.25
Mededader (geen)	28.47	.001	.24
Hoe lang gel. laatste just. contact	20.55	.001	.24
Proeftijd	23.43	.001	.22
Eerdere beleidssepots	20.20	.001	.20
Werk (wel)	11.90	.001	.15
Leeftijd (ouderen)	11.50	.01	.15
Beroep (hoog)	11.32	.01	.15
Woonplaats (<10.000 inw.)	10.31	.001	.14
Problemen dader (geen)	8.68	.01	.13
Slachtoffer (niet particulier)	8.34	.01	.13
Getuigen aanwezig	5.44	.02	.10

Tabel 4b. Overzicht van de variabelen die significant samenhangen met de variabele werkloosheid

Werkloosheid	Chi ²	p<	phi/Cramer's V
Eerdere veroordelingen	37.28	.001	.27
Totaal aantal just. contacten	30.67	.001	.25
Hoe lang gel. laatste just. contact	12.45	.001	.18
Proeftijd	12.92	.001	.16
Woonplaats (>10.000 inw.)	10.75	.01	.15
Problemen dader (wel)	9.04	.01	.13
Eerdere beleidssepots	8.98	.01	.13
Winkeldiefstal (wel)	4.21	.05	.13
Burgerlijke staat (ongehuwd)	7.38	.01	.12
Laatste straf	5.17	.05	.12
Tijd tussen pvb en afhandeling	6.38	.02	.11
Soort recidive	4.85	.05	.11

Vervolgens hebben wij onderzocht of de 'meest verklarende' variabele, te weten laatste straf, ook de invloed van andere variabelen kan verklaren. Dit bleek voor twee variabelen het geval te zijn en wel de variabelen proeftijd en problemen. Uiteindelijk zouden wij dus voor acht variabelen een opsplitsing moeten uitvoeren. Dit heeft gezien de steekproefgrootte geen zin omdat na een dergelijk uitgebreide opsplitsing niet meer over voldoende aantallen beschikt kan worden om berekeningen uit te kunnen voeren. Vandaar dat wij besloten hebben om voor de drie belangrijkste variabelen – laatste straf, eerdere veroordelingen en totaal aantal eerdere justitiële contacten – een opsplitsing uit te voeren (zie tabel 5).

Van de op deze wijze verkregen zes kruistabellen is het in drie gevallen mogelijk om een χ^2 te berekenen, en in alle gevallen wordt geen significant verschil gevonden. Als we kijken naar de richting van de verschillen, dan blijkt dat van de zes gevallen waarin een vergelijking mogelijk is de werklozen in vijf gevallen een grotere kans hebben dat hun zaak voor de rechter wordt afgehandeld en dat in één geval de werkenden vaker worden gedagvaard. Dit is statistisch gezien significant. Het is jammer dat we geen grotere onderzoekspopulatie tot onze beschikking hebben, omdat dan voor alle acht variabelen een opsplitsing had kunnen plaatsvinden. Gezien het feit dat de verschillen na de op-

Tabel 5. *Transactie-beslissing bij vermogenszaken opgesplitst voor een drietal variabelen voor werkenden en werklozen*

Laatste straf/ Eerdere veroordelingen/	Sepot of transactie							
	Ja				Nee			
Aantal eerdere justitiële contacten	1 of 2		> 2		1 of 2		> 2	
Werk	Ja (%)	Nee (%)	Ja (%)	Nee (%)	Ja (%)	Nee (%)	Ja (%)	Nee (%)
Transactie	2 (100)	4 (67)	5 (100)	29 (83)	24 (71)	34 (76)	4 (80)	8 (62)
Rechtszaak	0	2 (33)	0	6 (17)	10 (29)	11 (24)	1 (20)	5 (38)
N=	2	6	5	35	34	45	5	13

$\chi^2 = .03$

Tabel 5. deel 2

Laatste straf/	Boete, gevangenisstraf of dienstverlening							
Eerdere veroordelingen	Ja				Nee			
Aantal eerdere justitiële contacten	1 of 2		> 2		1 of 2		> 2	
Werk	Ja (%)	Nee (%)	Ja (%)	Nee (%)	Ja (%)	Nee (%)	Ja (%)	Nee (%)
Transactie	4 (33)	10 (24)	7 (30)	19 (16)	/	/	niet van toepassing	
Rechtszaak	8 (67)	32 (76)	16 (70)	98 (84)	/	/		
N=	12	42	23	117	/			
	Chi ² = .08		Chi ² = 1.70					

splitsing kleiner zijn geworden, lijkt de verwachting gerechtvaardigd dat deze verschillen dan helemaal zouden verdwijnen.

Onze conclusie kan kort zijn: op het OM wordt geen selectief beleid gevoerd dat ten nadele van de werklozen uitvalt. Voor zover er verschillen bestaan, worden deze verklaard door het feit dat werklozen meer voldoen aan de juridische criteria die gehanteerd worden om in een zaak te dagvaarden. De variabe-

Tabel 6. Transactieweigeraars per delict (%)

Type delict	Mishandeling		Vernieling		Diefstal	
	Werk	Werkloos	Werk	Werkloos	Werk	Werkloos
Transactie	41 (72)	22 (54)	31 (91)	24 (60)	83 (91)	97 (63)
Weigeraar	16 (28)	19 (46)	3 (9)	16 (40)	8 (9)	58 (37)
N =	57	41	34	40	91	155
	Chi ² = 4.22 df = 1, p < .05		Chi ² = 9.36 df = 1, p < .01		Chi ² = 23.94 df = 1, p < .001	

len die het verschil verklaren, hebben alle te maken met vroegere justitiële contacten van de werkloze verdachte. De ernst van het gepleegde feit blijkt niet te verschillen; werkenden en werklozen plegen gemiddeld genomen even ernstige delicten.

4.3. Weigeren werklozen vaker op de aangeboden transactie in te gaan?

Over de eerste twee door ons veronderstelde mogelijkheden, waardoor het grote verschil in aantallen werklozen en werkenden dat voor de rechter moet komen verklaard kan worden, hebben wij inmiddels meer duidelijkheid gekregen. Blijft over de derde mogelijkheid, namelijk dat werklozen minder vaak op de aangeboden transactie ingaan. In tabel 6 presenteren wij per type misdrijf de aantallen werkenden en werklozen die de aangeboden transactie weigeren.

Uit tabel 6 blijkt dat voor elk type misdrijf geldt dat werklozen significant vaker de zaak laten voorkomen voor de rechter omdat ze niet zijn ingegaan op het transactie-aanbod van het OM.

5. Samenvatting en discussie

In het hierboven beschreven onderzoek hebben wij geprobeerd te achterhalen welke verklaring(en) het meest plausibel is (zijn) voor het grote verschil in de aantallen werklozen en werkenden die voor de politierechter moeten verschijnen inzake een mishandeling, vernieling of lichte diefstal.

Als eerste mogelijke verklaring hebben wij onderzocht of de door ons geconstateerde verdeling een juiste afspiegeling is van de werkelijkheid. Dit blijkt inderdaad een belangrijke verklaring te zijn; ook bij het OM komen veel meer zaken van werklozen dan van werkenden binnen. Echter dit resultaat verklaart niet alles, want er bleef nog een significant verschil bestaan tussen het aantal werklozen en werkenden dat bij vermogenszaken voor de rechter wordt gedagvaard.

Een tweede mogelijke verklaring, te weten of er op het OM een beleid wordt gevoerd dat ten nadele van de werkloze uitvalt, is met behulp van de opsplitsingstechniek onderzocht. In eerste instantie bleek namelijk dat, rechtstreeks gemeten, de werklozen een grotere kans hebben om voor de rechter te moeten verschijnen; in alle zes vergelijkingen blijken minder werklozen een sepot of transactie-aanbod te krijgen en in één geval is het verschil op zich significant (bij transactie-vermogenszaken). Echter na toepassing van de opsplitsingstechniek, waarmee de invloed van andere variabelen wordt uitgeschakeld, blijken deze verschillen te verdwijnen. Onze conclusie luidt dan ook dat op het Open-

baar Ministerie geen selectief beleid wordt gevoerd dat ten nadele van de werklozen uitvalt. Of anders gezegd: het feit dat meer werklozen worden gedagvaard, wordt veroorzaakt door het feit dat werklozen meer voldoen aan de juridische criteria, met name blijken zij in het verleden vaker met justitie in aanraking te zijn geweest.

Daarnaast blijken werklozen significant minder vaak in te gaan op een transactie-aanbod van de Officier van Justitie. Ook hierdoor wordt verklaard dat meer werklozen dan werkenden voor de rechter komen, immers een transactieweigeraar wordt vervolgens doorgestuurd naar de rechtbank.

In de discussie willen wij graag op drie punten ingaan. In de eerste plaats vinden wij het verheugend te kunnen constateren dat het Openbaar Ministerie niet selectief optreedt ten nadele van werklozen. In vroegere onderzoeken werd telkens gevonden dat allerlei niet-juridische factoren de beslissing van de Officier van Justitie beïnvloedden. Het doet dan ook goed om nu via dit onderzoek aan te kunnen tonen dat een op het eerste gezicht bestaand verschil in transactiebeleid verklaard kan worden door de invloed van juridische factoren. Hoe verklaard kan worden waarom in dit onderzoek een niet-juridische factor de beslissing van de OvJ niet beïnvloed, kunnen wij hier slechts gissen. Mogelijkerwijs hebben de resultaten van de vorige onderzoeken de beslissers bewuster gemaakt van het onrechtvaardige dat in de strafrechtspleging binnensluipt indien deze factoren de beslissing, wat met een verdachte moet gebeuren, mede beïnvloeden.

In de tweede plaats willen wij waarschuwen voor een gevaar dat het resultaat van dit onderzoek mogelijkerwijs zou kunnen opleveren, namelijk dat werkloze verdachten nu minder vaak een transactie krijgen aangeboden, omdat men aanneemt dat een werkloze de transactie toch niet kan of wil betalen. Het lijkt ons geen goede keuze indien men nu via een 'aangepast' transactiebeleid gaat inspelen op het feit dat werklozen vaker weigeren op het transactie-aanbod in te gaan. Immers, dan zou werklozen de mogelijkheid onthouden worden om een veroordeling te voorkomen.

Een derde punt van discussie is of het niet het overwegen waard zou zijn, om bij het bepalen van de hoogte van de transactie, rekening te houden met de financiële draagkracht van de verdachte. De wettelijke basis daarvoor is aanwezig. Zo meldt het Ministerie van Justitie (Knipselkrant, 1987) dat het systeem van de wet dat voorschrijft dat de rechter bij de vaststelling van een geldboete – naast de ernst van het feit – rekening houdt met de draagkracht van de verdachte (art. 24 WvS) met zich meebrengt dat ook bij de vaststelling van een transactiebedrag rekening wordt gehouden met dit gegeven. We hebben onderzocht of dit ook nu al gebeurt door per type delict te bekijken of werkenden een

hogere transactiesom krijgen aangeboden dan werklozen. Hoewel er geen verschil in ernst is tussen de misdrijven door werkenden en werklozen gepleegd, blijkt dat er geen significant verschil tussen de gevraagde transactiebedragen te vinden is (zie overzicht).

Misdrijf	Gem. trans.bedr.		Mediaan trans.bedr.		Mann-Whitney-U
Mishandeling	werk f 259,40	werkloos f 306,29	werk f 250,-	werkloos f 300,-	p = .1114 n.s.
Vernieling	f 191,97	f 204,53	f 150,-	f 200,-	p = .5240 n.s.
Vermogen	f 258,24	f 250,24	f 250,-	f 250,-	p = .5108 n.s.

Wij menen hieruit te mogen concluderen dat de Officieren van Justitie bij het bepalen van de hoogte van het transactiebedrag nauwelijks letten op de financiële draagkracht van de verdachte. Voor zover er verschillen zijn, lijkt het erop dat werklozen eerder een hoger transactie-aanbod krijgen. In feite betekent dit dat werklozen gemiddeld zwaarder gestraft worden voor een misdrijf. Daarom pleiten wij er voor dat het Openbaar Ministerie, meer dan nu het geval is, rekening houdt met de financiële draagkracht van de verdachte. Op deze wijze kan er voor gezorgd worden dat een ieder een transactie op 'zijn maat' krijgt aangeboden.

Noten

1. Voor een volledige beschrijving van de wijze van steekproeftrekking en de gebruikte codelijst verwijzen wij naar de doctoraalscriptie van Van der Zee (1988).
2. Voor een volledige beschrijving van de verrichte uitsplitsingen verwijzen wij naar het oorspronkelijk rapport (Van der Zee, 1988).

Literatuur

- Blalock, H.M. (1979). *Social Statistics*. New York, 1979: 315-326.
- Criminaliteit en strafrechtspleging 1982-1983* (1984). Centraal Bureau voor de Statistiek. 's-Gravenhage, Staatsuitgeverij/CBS-publicaties.
- Jongman, R.W. (1978). *Klasse-elementen in de rechtsgang*. Groningen, Criminologisch Instituut.
- Kannegieter, G. (1983). *Werkloosheid en straftoemeting*. Groningen, Criminologisch Instituut.
- Kannegieter, G. & Strikwerda, J. (1987). *Werkenden en werklozen voor de rechter*. Groningen, Criminologisch Instituut.
- Knipsekrant, 18 juni 1987, uitgave: Ministerie van Justitie, Den Haag.

- Kommer, M.M., Essers, J.J.A. & Damen, W.A.F. (1986). *De transactie in misdrijfzaken*. 's-Gravenhage, WODC.
- Paulides, G. & Eldijk, G. van (1984). 'Harmonisering van het sepotbeleid'. *Justitiële Verkenningen*, 5, 1984.
- Sociaal en Cultureel Rapport*, 1986: 246.
- Straelen, F.W.M. van & Dijk, J.J.M. van (1981). *Rechtsgelijkheid en sepotpraktijk*. 's-Gravenhage, WODC.
- Zee, T. van der (1988). *Werkenden en werklozen op het parket*. Groningen, Criminologisch Instituut.